

گوناگون استفاده می شده است؛ به خصوص مناظره‌های امام رضا (ع) در این زمینه بسیار معروف است. در اینجا به بعضی نکات مهم آن‌ها، به دلیل اهمیت، تازگی و کاربردی بودنشان برای همه، اشاره می‌شود.

❁ بعضی نکته‌های مهم مناظرات امام رضا (ع)

اعتمادسازی: اولین چیزی که در گفت‌وگو، اگر بخواهد اثربخش باشد، باید رعایت شود، اعتمادسازی است. برای این کار لازم است به پیروی از امام رضا (ع)، اولاً از منابع مورد قبول مخاطبان استفاده کنیم. ثانیاً اجازه دهیم آغازکننده کلام، طرف مقابل باشد و تمام حرف‌های او را با دقت گوش کنیم تا مخاطب بفهمد در فضایی حق مدار و حق طلب حضور دارد.

اخلاق‌مداری: حوصله، صبر، رعایت ادب، معلم محوری، بیان حقیقت بدون اهانت و مسخره کردن و بالاخره مهارت خوب گوش کردن در سیره امام (ع) موجب می‌شد حتی عده‌ای که برای جدل و مغالطه آمده بودند، از احساس شکست خوردگی و آسیب دیدن حرمت‌ها محفوظ بمانند و بنابراین لجاجت کمتری در پذیرش حق داشته باشند.

شفاف‌سازی: امام (ع) برای مرزبندی شفاف اعتقادی

در جمع همکاران، در نشست‌های هم‌اندیشی و هم‌افزایی، از جمله جلسه‌های شورای معلمان یا در جمع خانواده و جامعه، مناظره و نقد اثربخش کاربرد فراوان دارد. مطالعه و بررسی در این باره و تمرین چگونه نقد کردن، گفت‌وگو و مناظره، برای همه ما لازم و ضروری است؛ به خصوص در مدرسه، موضوع نقد و تحلیل و گفت‌وگو درباره محتوای کتاب‌های درسی، فیلم، سخنرانی و مواردی از این دست، به صورت فردی و گروهی، زمینه رشد دانش‌آموزان را فراهم می‌کند. اتفاقاً مناظره، گفت‌وگو و نقد کردن از اصول روش تدریس فعال هم محسوب می‌شود. از دیدگاه اسلام، هدف از مناظره و گفت‌وگو روشن کردن ادعاها و دلایل پشتیبان آن‌ها و بررسی همه‌جانبه و عمیق موضوع است. حتی پیامبر اکرم (ص) و وظیفه‌ای بیشتر از «بلاغ مبین»، یعنی رساندن توضیح دقیق و روشنگرانه‌ای از گزاره‌های دینی به قلب مخاطب، نداشته‌اند (آیه ۳۵، سوره نحل). این فرایند مهم که از طریق استدلال حکیمانه، موعظه نیکو و جدال احسن دنبال می‌شده است (آیه ۱۲۵، سوره نحل)، در سیره امامان معصوم علیهم السلام هم قابل مشاهده و الگوگیری است. در مدرسه‌ها و دانشگاه‌ها، حوزه‌های علمیه و همچنین دیگر مجامع و مراکز علمی این شیوه کاربرد داشته است. البته در گذشته و در دوره‌های تاریخی نیز کمابیش از این سبک به شکل‌های

دکتر عباسعلی مظفری

امام رضا (ع) و هنر

گفت‌وگو:

الگوی برای

امروز

و توضیح ادعای اسلام، قبل از ورود به بحث با مخاطب، تلاش ویژه‌ای می‌کند. مثلاً وقتی از حضرت رضا (ع) می‌پرسند: «آیا به عیسی (ع) معتقدید»، ایشان می‌فرمایند: «به آن عیسی که بشارت به پیامبر خاتم داد، معتقدم.» به این ترتیب از سوء تفاهم‌های ناشی از بیان مبهم و دوپهلوی اجتناب می‌کنند.

حصول اطمینان از فهم کامل مطالب: امام (ع) بحث و مناظره را گام به گام پیش می‌برد و در اثبات کلامشان بارها از طرف مقابل می‌پرسند: «تا اینجا فهمیدی؟»

گفت‌وگوی صبورانه و با حوصله: از جمله شیوه‌های مشترک امامان (ع) در مناظره‌ها، دادن توضیحات کامل و تحمل و ظرفیت بالا در شنیدن حرف مخاطب، حتی کلام دردآور، است. گاهی افراد با تمرکز افراطی بر نتیجه بحث، فکر می‌کنند باید فوری مخاطب را به قبول مطلب صحیح واداشت، در حالی که می‌توان بدون اصرار بر حرف خود در مقابل مخاطب حاضر، حق را برای مخاطبان غایب که در طول تاریخ مناظره را می‌شنوند، بیان کرد و با فراهم آوردن فرصت تأمل، جمع‌بندی نهایی را به عقل و وجدان افراد سپرد.

پرهیز از خودمحوری: امام (ع) می‌کوشند به جای اثبات شخص خودشان، عقیده خود را واضح و کامل به مخاطب برسانند. یعنی امام (ع) در همان حال که صادقانه تمام دانششان را در اختیار مخاطب قرار می‌دهند، با تواضع و مهرورزی، مسیر مناسب را برای رساندن مخاطب به حقیقت و نه غلبه بر او، فراهم می‌آورند.

آزاداندیشی: امام (ع) در جریان مناظره نشان می‌دهند که خودشان هم تعصبی ندارند؛ به طوری که در قسمتی از سخنانشان اشاره می‌کنند، جز «عبودیت خداوند تبارک و تعالی»، دل‌بسته هیچ مرام و «اسیر هیچ حزبی» نیستند. به همین دلیل، همواره به مخاطب اجازه می‌دهند از هر موضوعی که در ذهن دارد بپرسد. سؤال‌های او را هم با آزاداندیشی و به دور از تعصب بررسی می‌کنند.

مواجهه منطقی و استدلالی: چنین کلام امام (ع) نشانگر این است که همت ایشان منطقی نگه داشتن گفت‌وگوست؛ البته گفت‌وگوها بسته به توان عقلی و علمی مخاطب و موضوع گفت‌وگو ممکن است به روش‌های متفاوت انجام شوند:

گاهی امام (ع) برای پاسخ به سؤال‌ها تحلیل‌های منطقی یا ادبی طولانی ارائه می‌کنند.

گاهی پرسش‌ها را با مثال‌های نقض یا پاسخ‌های کوتاه نقضی جواب می‌دهند.

گاهی در استدلال‌های نقلی، از روایت‌هایی که مخاطبان نشان قبول دارند استفاده می‌کنند و برای تأیید

اعتبار یا درستی فهم ما از روایت، آن را با قرآن تطبیق می‌دهند.

گاهی هم از آیات قرآن دلیل می‌آورند و برای ارائه تفسیر دقیق آیات، مخاطب را به سیرة عملی پیامبر (ص) رجوع می‌دهند. به طور خلاصه می‌توان گفت، در مناظره‌های امام (ع)، اثری از تحقیر مخاطب، فخر فروشی علمی، انتقام‌گیری، یا تعصب فرقه‌ای و دینی وجود ندارد. بلکه مانند بقیة شئون زندگی‌شان، هدف امام (ع) از مناظره و گفت‌وگو، هدایت و بیدار کردن مخاطبان و ارتقای سطح معرفتی آن‌هاست.

* بعضی از ویژگی‌های نقد کردن، گفت‌وگو و مناظره

هدف از نقد و مناظره، بهتر فهمیدن و دقیق فهمیدن یک موضوع است. بنابراین منتقد باید در متن انتقادی خود و مناظره، سؤال‌ها و زاویه‌های جدید طرح کند؛ به خصوص در کلاس درس، معلمان در راهبری آن نقش کلیدی دارند.

هدف از نقد، مناظره و گفت‌وگوهای اجتماعی و علمی، نزدیک کردن یک فکر و نظریه به واقعیت است. اظهار نظر با نقد و مناظره متفاوت است. اولی مخاطب خاصی ندارد، اما دومی برای اصلاح فکر و سخن و عمل دیگری است و در نقادی و مناظره، مبنای استدلال پژوهش، مطالعه و ارائه ادله علمی است.

علمی‌ترین متن و علمی‌ترین نقد آن است که نویسنده تعریف خود را از مفاهیم از یک طرف و مفروضات و استوانه‌های فکری را از طرف دیگر به طور دقیق مکتوب کند. طرفین گفت‌وگو نیز باید در یک موضوع تخصص داشته باشند و بهتر است آثار علمی داشته باشند.

اندیشه‌ها سطح اعتبار دارند و به تدریج اصلاح می‌شوند. با استدلال، مستندات و آمار می‌توان اندیشه‌ها را تکامل بخشید.

نقد شفاهی در مقابل نقد مکتوب کم اعتبار است. بنابراین، نقد فکری و علمی باید مکتوب و علنی باشد، اما نقد رفتار حتماً باید به صورت خصوصی به افراد منتقل شود.

منتقد باید به طور دقیق با نقطه و بیرگول از متن اصلی نقل قول کند و بعد آن را بر اساس مستندات نقادی کند.

نقد به صورت مناظره توسط کسانی معتبر است که هر دو طرف در رابطه با موضوع مناظره، متن تولید و چاپ کرده باشند.

در مسائل فکری و علمی، مبنای نقد بر آمار و واقعیت‌ها استوار است. جایگاه تخیلات و توهمات در مدار علمی نیست.

در جامعه‌ای نقد اعتبار پیدا می‌کند که افراد متخصص در حوزه تخصصی خود نقادی کنند. البته جایگاه محل تحصیل، استادان و متن‌های علمی منتقد بر کیفیت نقد او بسیار تأثیرگذارند.

اگر منتقد نکته‌ای را از متن مکتوب متوجه نمی‌شود، ابتدا سؤال و بعد نقد می‌کند.

پیش‌داوری و داشتن ذهنیت نسبت به نویسنده یک متن، نقد و انتقاد را مخدوش و بی اعتبار می‌کند. منتقد باید مراقب باشد آنچه را خودش دوست دارد بگوید، به حساب متن دیگری نگذارد و متن او را تحریف نکند. در مناظره و نقد و گفت‌وگو، به میزانی که انتقادات کلی باشند، از اعتبار آن‌ها کاسته می‌شود. مبنای کار علمی و انتقادی در برداختن به جزئیات است.

بالاترین سطح اعتبار علمی و فکری یک فرد، نوشته‌های اوست. سخنرانی و ارائه شفاهی مطالب پایین‌ترین سطح است.

منتقد بر نویسنده متن لقب نمی‌گذارد. همچنین، داشتن دیدگاه متفاوت نقد نیست.

منتقد، متن و سخن و فکر فرد را نقد می‌کند، نه شخص او را.

کسی که نقد علمی می‌شود، وظیفه اخلاقی دارد که به انتقادات پاسخ دهد. البته در مناظره، نقد و گفت‌وگو، بیان و لحن درست، ادب و صداقت، بر همه فرایندها مقدم است.

نقدی که به آمار و مستندات تجربی و تاریخی اتکا داشته باشد، معتبرتر است و بهره‌گیری درست از کمیت‌ها در مناظره، نقد و گفت‌وگو بردقت و اعتبار آن می‌افزاید. مستندات و دلایل متقن مبنای نقد و انتقاد هستند.

در مناظره، گفت‌وگو و نقد، از این عبارات‌ها فراوان استفاده می‌شود: فکر می‌کنم، حدس می‌زنم، تصور می‌کنم، به نظر من می‌آید، شواهد این‌گونه نشان می‌دهد و ...

بهره‌گیری از روش مناظره و نقد و گفت‌وگو علمی و اکتشافی برای دانش‌آموزان جذاب، آموزنده و شوق‌آفرین است و موجب تقویت فن بیان، افزایش قدرت تحلیل و اعتماد به نفس می‌شود. *

منابع

۱. قرآن کریم.
۲. ضربان تفکر (۱۴۰۴). سازمان ملی استعدادهای درخشان. رسانه تخصصی.
۳. پیش‌نمازی، سید صادق (۱۳۹۲). مناظره و آداب آن در مکتب قرآن و اهل بیت علیهم السلام. نور علم.
۴. ژرار وینیه. هنر بحث و مناظره. ترجمه منصور متین (۱۳۹۰). مرسلم.